

Místo čepce ted' nosíme prstýnek

Dnes poznáme vdanou ženu často podle snubního prstýnku, dřív stačil jediný pohled jejím směrem. Pokud byla žena vdaná, nesměla na veřejnost vyjít bez zakryté hlavy, tedy nejčastěji bez čepce.

TEXT EVA KUPCOVÁ

Umné čepce se nosily po celé republice, v jednotlivých krajích se však lišily stylem. To, zda si žena mohla čepce z hlavy někdy sundat, záleželo na místních tradicích. „Někde se mohly sundávat v domácím prostředí, ale například na Valašsku je ženy nesundávaly vůbec, dokonce v nich i spaly,“ říká profesorka Alena Křížová, autorka knihy Lidový a zlidovělý šperk v českých zemích, s tím, že v některých vzpomínkách se uvádí, že někdy dokonce ani děti nikdy neviděly maminku bez čepce. A ačkoli ženy mohly z čepce vykukovat, ženy nikdy nenosily rozpuštěné vlasy. Nejčastěji si prý ženy zaplétaly copy, které pak stočily do drdůlku.

Jak to s těmi čepci bylo?

Kvůli nedostatku historických pramenů není snadné určit, kdy přesně si ženy na na-

šem území začaly vlasy zakrývat. Odborníci se však shodují, že už v době románské se pokrývky hlavy nosily a měly podobný charakter – ženy si ovíjely kolem hlavy a krku plachetku nebo roušku z plátěných šátků a plen. „V období gotiky nastaly zásadní změny ve střihu oděvu a také v pokrývkách hlavy. Zatímco v aristokratickém prostředí se začínají nosit kuželovité pokrývky se závojem, tedy takzvaný henin, v městském a venkovském prostředí se dále uchovala rouška,“ vypráví Alena Křížová.

A právě prostředí, v němž vdané ženy žily, ať už bylo aristokratické, městské, nebo venkovské, podobu pokrývky hlavy určovalo. Během renesance byla podle Křížové ve vyšších třídách módní síčka na vlasy posítá třeba perličkami a začaly se nosit kýžené čepce. Tato móda pak přešla i do lidového prostředí, kde se v 17. století začaly formovat regionální typy lidového oděvu a v dů-

sledku toho také rozdílné pokrývky hlavy. Ženy nosily čepce, přes který bývalo zvykem ještě uvazovat šátek, jako výraz statutu vdané ženy. Na sociální postavení nositelky pak ukazoval materiál čepce a jeho zdobení.

Podoba čepců se měnila s dobou

Také etnologka Jiřina Langhammerová potvrzuje: „Co kroj, to jiný čepce, jiná jeho forma, jiný materiál, jiné zdobení,“ dodávajíc, že pokrývky hlavy byly často krásně vyšíváné a neméně krásně uvazované na hlavu. Jeden z neoriginálnějších úvazů na hlavě vdané ženy s takzvanou plenou pak podle Langhammerové najdeme na jihočeských Blatech: „Plena je rozměrná, nádherně vyšíváná plachta o rozměru čtyři metry čtvereční, diagonálně se zavazuje na hlavě přes měkký čepce a perlový vínek nad čelem. Krajkové cípy pleny se obtočí kolem tváře

FOTO VÁCLAV ŠILHA WWW.TRADICEVOBRAZEHCZ.A PROFIMEDIA

Podobu pokrývky hlavy určovalo prostředí, ve kterém žena žila. Vyšší vrstvy, město, vesnice...

Čepce na se jmenuje Zlatohlava a pochází z Podještěví, se ale i v Mladé Bo-

Opatření hlavy čepcem se nazývá začepení, jak se zpívá ve známé svatební slovácké písni Ej, od Buchlova: „... dneska nevěsta, zajtra žena, dnes večer budeš začepená...“.

a zdobně upraví do velkého uzlu na temeni. Hlavní vyšívání cíp pak ženě ve svátečním kroji splývá po zádech až hluboko pod pas.“

Co se týká samotných materiálů, tak se v lidovém prostředí čepce vyráběly z dostupných domácích látek, tedy především z lněného plátna. Kromě výšivek pak byly později, v 19. století, lemované krajkou kolem obličejů, ale také, třeba na jižním Valašsku, pletené. „V Čechách byl větší

vliv městské módy a ujal se pevně čepce s výztuží, vyšívání zlatou nebo stříbrnou dracounovou nití a případně pošívání flitry, českými granáty nebo jejich nápodobou,“ dodává ještě k podobě pokrývek hlavy Alena Křížová. Etnograf Daniel Dědovský upřesňuje, že takový čepce představoval také značný majetek, protože tvrdé dýnkové čepce vyšité dracounem si mohly dovolit jen ženy nejbohatších sedláků.

Čepce získala žena při obřadu

Ceremoniál, při němž byl nevěstě z hlavy obřadně sejmout symbol panenství – věnec, a nasazen symbol ženy vdané, tedy čepce, se nazývá čepení. A to podle názvu samotného věnce, jemuž se rovněž říkalo čepení. „Obřad se obvykle odehrával o půlnoci svatebního dne, po oddavkách a svatební hostině. Konaly ho vdané ženy z obce v oddělené místnosti, třeba v komoře statku. Tímto aktem, řekněme ženským tabu, mezi sebe přijímaly novou ženu. Po úpravě hlavy do uvázané plachetky nebo s nasazeným čepcem pak byla „mladožena“ odvedena do svatebního lože k ženichovi,“ vypráví Jiřina Langhammerová s tím, že šlo o vrcholnou scénu tradiční svatby obecně. Začepení, tedy umístění čepce na hlavu, zařazují v dnešní době do svatebních oslav jen některé páry v místech se silnou folklorní tradicí, třeba na Dolňácku nebo na Chodsku.

V těchto místech a také v konzervativních katolických oblastech Moravy a Slovenska se kroje a zvyky s nimi spojené udržely mnohem déle navzdory jejich pomalému vytrácení po roce 1848, kdy bylo v českých zemích zrušeno poddanství. „Tehdy si lidé přestali pořizovat nové kroje jakožto symboly onoho poddanství a letité kroje donášela pouze starší generace,“ říká etnograf Daniel Dědovský.

Ten dále odhaluje, jakou vlastně čepce a začepení nesly symboliku: „Manželství představovalo jednu z církevních svátostí, tedy posvátný akt, který požíval společenské ochrany v rámci dobově platných norem. Zároveň se jednalo o významnou ekonomickou transakci, uzavíraly se svatební smlou-

vy nejen ohledně věna. Ženich platil často nemalé částky rodičům nevěsty a jejich výše se odvíjela od sociálního postavení obou aktérů.“ Společensky pak čepení symbolizovalo změnu sociálního statusu z panny na provdanou ženu, kde zakrytí vlasů, stejně jako i v jiných kulturách, značilo cudnost a manželskou věrnost a mělo snižovat sexuální atraktivitu vdané ženy pro cizí muže ve veřejném prostoru.

Žena bez pokrývky hlavy by na veřejnost nikdy nevyšla, stejně jako by muž nevyšel bez klobouku. Jednalo se o společenskou normu. Vyjít bez pokrývky hlavy by tak pro vdanou ženu znamenalo společenské fau-pax, ale i nebezpečí, jelikož čepec plnil také pověřené ochranné funkce před nemocemi, uhranutím nebo uřknutím. Daniel Dědovský pak ještě říká, že čepec obsahoval i prosperitní, plodnostní a náboženskou symboliku, kterou mohly být vyšité květy, sluneční motivy, klasy obilí, vinné hrozny a další.

Proč nám dnes zakrývání hlavy vadí?

„Když vidíme důstojně vystrojenou ženu v kroji, napadne nás, jak je zpozdlilé divit se zahaleným ženám v Orientu. Ještě před cca sto lety chodily takto zahalené i naše bohaté selky v okolí Českých Budějovic,“ uvažuje Jiřina Langhammerová, proč některým z nás tak vadí zakrývání vlasů u žen z jiných kultur. Daniel Dědovský věří, že se společnosti po celém světě vyvíjejí jinak, stejně jako jejich hodnoty. „Lidé obecně poměřují odlišné kultury očima svých vlastních společenských norem a svého hodnotového systému, což vede k mnoha nepochopením a nedorozuměním,“ říká a dodává, že pokud dochází k častému setkávání dvou rozdílných kultur, každá se může snažit tu druhou měnit podle svých představ. A to dokonce tak silně, že v případě, kdy se střetnou kultury z opačných konců hodnotového spektra, může docházet ke konfliktům. ●

Foto: Václav Šilha

Několikrát získal cenu Czech Press Photo a ceněný je i v zahraničí. Jeho snímky byly zveřejněny v mnoha světových titulech. V posledních

letech se jeho tvorba zaměřuje kromě přírody i na portrétní fotografii a také na jeho projekt JUST HUMAN, který dokumentuje zvyky a tradice lidí na celém světě.

Vdaná žena by bez pokrývky hlavy na veřejnost nikdy nevyšla, stejně jako by muž nevyšel bez klobouku.

Čepení jako věnec

Jako čepení se v lidovém tradičním kroji nazývaly také obřadní věnce nevěsty a družičky. Nejvíce se těchto věnců zachovalo spolu s krojem z 19., někdy 20. století. Například na Chodsku tradice stále trvá, naopak třeba v Podkrkonoší a Pojizeří nevěsty věnce nenosí už přes sto let. Věnec měla nevěsta naposledy v životě a nesměl v něm chybět zelený věneček, jako symbol panenství, a obvykle i červené stuhy, znak samotného života. Strojení věnců se obvykle odehrávalo večer před svatbou, třeba v domě nevěsty, a trvalo řadu hodin. Děvčata se slavnostně ozdobenou hlavou často přechkala ve své parádě až do rána. Zdržela si tak, že se opřela o ruce na stole a přechkala do svatebního dne.

Dvě stě let stará sukně

Za projektem Tradice v obrazech, díky kterému můžeme vidět, jak tehdy naši předci chodili oblečení, i v tomto článku, stojí fotograf Václav Šilha. Jeho obsáhlá kniha má vyjít příští rok. Jaký kus kroje ho nejvíc oslovil? „Když se nám dostane do ruky oděv, který má třeba rodokmen sahající 250 let dozadu a my víme, kdo a kde jej vyrobil. Nicméně nejvíc mi utkvěl v hlavě příběh jedné krojové sukně, která byla objevena před třemi lety v polorozpadlém mlýně v Podještědí. Bylo jí v budově ucpáno malé okénko a po záchraně byla už velmi poničená. Ve zdejším muzeu pak zjistili, že je stará dvě stě let. Podařilo se ji restaurovat a v knize ji budeme mít nafocenou.“